

Beste lezer,

De laatste maanden was er heel wat bedrijvigheid in en rond de kluis van de Böhl-collectie.

Een grote hit op social media was de micro-CT scan van een ongeopende klei-envelop door een Delfts onderzoeksteam. Achter de schermen werkt dr. Jeanette Fincke inmiddels al sinds 1 april aan een catalogus en beschrijving van alle kleitabletten in de collectie. Deze catalogus zal in 2019 online beschikbaar gemaakt worden zodat de collectie beter doorzoekbaar wordt. Verder is sinds midden juni Carmen Gütschow uit Berlijn bij ons op bezoek om dringende restauratiewerkzaamheden uit te voeren aan de kleitabletten. Een dertigtal kleitabletten is voor dit doeleinde naar het RMO gebracht, waar Carmen gebruik kan maken van het professioneel uitgeruste atelier. Vorige week kwam Annelies Van de Ven (Melbourne University) op uitnodiging van het ERC-project *Persia and Babylonia* ons tonen hoe je met een handscanner op eenvoudige wijze hoogwaardige 3D-afbeeldingen van kleitabletten kan maken, een handige methode tijdens veldwerk. De bedrijvigheid in en rond de kluis toont de enorme onderzoekswaarde van de Böhl-collectie, de grootste collectie spijkerschriftteksten in Nederland. Wij hopen dat de catalogisering, restauratie en inbruikleengeving aan het RMO in 2019, de collectie nog beter zichtbaar en toegankelijk zullen maken. U leest alles over deze activiteiten in de rubriek "Nieuws uit de Böhl-collectie" (onder).

Verder meld ik met grote vreugde dat NINO sinds midden juni een samenwerkingsovereenkomst is aangegaan met uitgeverij Peeters in Leuven. Voortaan zal Peeters niet alleen meer het drukwerk verzorgen van NINO's vijf reeksen en tijdschriften, maar ook de opmaak, distributie, verkoop en marketing. Ik ben ervan overtuigd dat de toekomst van Bibliotheca Orientalis, Anatolica, Achaemenid History, PIHANS en Egyptologische Uitgaven dankzij deze overeenkomst verzekerd is. De redacties en het curatorium van NINO delen deze overtuiging.

De komende maanden zal het NINO office druk zijn met de overdracht. Carolien van Zoest wordt daarin gelukkig bijgestaan door

PEETERS
PUBLISHERS

onze studentassistenten Sarah Barbier en Bram Oudenampsen. Zo moet bv. het magazijn leeggemaakt worden en de boeken vervoerd naar Leuven, de financiële administratie van de abonnementen en lopende orders moet overgedragen worden, en de verkoop en marketing moet op de website van Peeters ingericht worden. Alle betrokkenen zetten zich ten volle in om deze overgang zo soepel mogelijk te laten verlopen. Door de samenwerking zullen NINO's wetenschappelijke publicaties een groter publiek bereiken en zullen zij makkelijker aan te schaffen zijn door bibliotheken en particulieren. Daarenboven blijven de hoogstaande kwaliteit en de bestaande prijs van de boeken en tijdschriften gehandhaafd. Iedereen die vragen over de nieuwe gang van zaken heeft is welkom om bij ons aan te kloppen.

Maar wie ook vol ongeduld op de deur klopt is de zomer... Ik wens iedereen een fijne en ontspannende tijd toe, met hopelijk wat vakantie en veel zon,

Caroline Waerzeggers, directeur NINO

Belangrijk: AVG-toestemming

Vanwege nieuwe Europese privacy-wetgeving is het noodzakelijk dat wij uw expliciete toestemming hebben om u nieuwsbrieven te sturen via email.

Ik verzoek u vriendelijk om te bevestigen dat u de driemaandelijks NINO-nieuwsbrief wilt blijven ontvangen. Gebruik daarvoor de link in onze email of ga naar www.nino-leiden.nl/newsletter.

Carolien van Zoest
c.h.van.zoest@hum.leidenuniv.nl

Nieuws uit de Böhl-collectie

Door klei heen kijken

In april bracht Rients de Boer een kleitablet-in-envelop uit onze collectie naar de TU Delft. Dominique Ngan-Tillard wilde proberen of het mogelijk was om met de micro-CT-scanner door de envelop heen te “kijken”, die tenslotte uit hetzelfde materiaal bestaat als het tablet. Zou het mogelijk zijn om het tablet te lezen zonder de envelop stuk te maken? *Spoiler alert*: dat is gelukt. Lees het hele verhaal op onze website: www.nino-leiden.nl/message/seeing-through-clay-4000-year-old-tablets-in-hypermodern-ct-scanner. Er is een kans dat u dit al hebt gedaan, want via Facebook is het nieuws door meer dan 10.000 mensen gezien, gedeeld en geliket. Een absoluut record voor onze pagina! CvZ

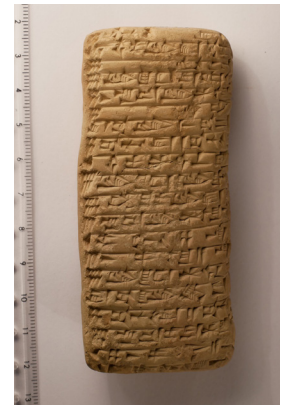
Even voorstellen: Jeanette Fincke

In May I started work on compiling a catalogue of the cuneiform tablets and cylinder seals of the Liagre Böhl Collection. My studies of Assyriology, Hittitology and Egyptology began in Hamburg, and I did my research on cuneiform references to eye diseases for my PhD in Würzburg. I completed my *Habilitation* in Heidelberg, where I investigated the omen series *iqqur ipuš* – a long list of events from every-day life and signs in the sky, which were regarded as ominous according to the month they occurred – as a thesis. I have been teaching Assyriology in universities in Germany, the U.K. and the Netherlands for more than 20 years, and at the same time have continued to work on research projects. Almost all of them have involved reading and publishing cuneiform tablets and compiling concordances or catalogues.

I first devoted my attention to the so-called Nuzi tablets, legal and administrative tablets drawn up by Hurrian scribes of the kingdom of Arrapha from the late 15th to the late 14th century BCE. I was required to identify all the names of places watercourses mentioned for the series *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes* (RGTC 10; 1993), for which I collated tablets now kept in Harvard (Harvard Semitic Museum),

London (British Museum [BM]) and Berlin (Vorderasiatisches Museum [VAM]). I published more than 300 of the Harvard tablets as hand copy or text edition. In 2007 I travelled to Russia to collate the Nuzi tablets kept at the Ermitage. For my dissertation I have been analysing the terms used by Mesopotamian physicians and ordinary folk for eye diseases.

When in Heidelberg, at the same time as writing my *Habilitationsschrift*, I was involved in a project for publishing literary tablets excavated at Assur in Heidelberg, consulting unpublished material of the BM for identification of the Assur texts. I also worked at the BM, partly as curator, from 2003-2005 for a cumulative period of 12 months, to catalogue tablets from Nineveh written in Babylonian ductus, and to list all the joins in the Nineveh tablet collection. My website shows the result of my research there (www.fincke-cuneiform.com/nineveh/index.htm).

Right: cataloguing tablets in the Böhl Collection.
Left: LB 53, a list of livestock and workmen
dating to the Ur III period that was compiled
on day 21 of month VII (no year given).

I came to work in Leiden to work on a project about the pedagogical structure in the second millennium BCE for the secondary education of a scribe at the centres in the Mesopotamian periphery. Subsequently I worked on another project about the impact of migration during the Neo-Assyrian period as compared with the situation during the second millennium BCE. For two years I have searched all astrological and astronomical tablets at the BM (published and unpublished texts) to identify the material relevant to a reconstruction of the five solar

eclipse tablets of the celestial and meteorological omen series *enūma anu enlil* “when Anu and Enlil”. Most recently, I again became used to living in the Museum study rooms of the BM and the VAM, interrupted by a short visit to the Oriental Institute (Chicago), to copy and collate tablets of the series URU.AN.NA, a list with plant names and their synonyms. I maintain a close co-operation with Wayne Horowitz (Jerusalem) as we prepare an edition of “The Great Star List and Related Texts”, star names and synonyms correlated with deities, and countries.

The prospect of creating the catalogue for the 3000 tablets and cylinder seals of the Liagre Böhl collection is one that I find exciting. To create the initial database has involved discussions with colleagues experienced with databases in allied fields: Heikki Pauts, the registrar of the RMO for museum; Bram Jagersma for libraries; Caroline Waerzeggers for material from the Neo- and Late Babylonian periods. My database will include detailed information that I get from reading the tablets, the measurements of the objects, and details from previous inventories (books, cards, lists). Many aspects of the collection are recorded, but none are complete. I shall make new digital photographs of every item in the Liagre Böhl Collection where none have been made before. All being well I shall be able to complete the first phase of the catalogue including the most crucial data within the first year of my contract, before the collection will be moved to the RMO.

Jeanette Fincke

3D-scans

Van 18 t/m 22 juni was Annelies Van de Ven (Melbourne University) op bezoek in het NINO om een tiental kleitabletten uit de Böhl-collectie te 3D-scannen. Ze deed dit op twee manieren: met fotogrammetrie en RTI. Beide manieren kunnen met relatief low-end apparatuur en software worden uitgevoerd. Bij fotogrammetrie ligt het tablet op een draaischijf en maakt men foto's op verschillende hoogtes om alle kanten van het object te belichten. De resulterende foto's worden met software aan elkaar gebouwd zodat een 3D model ontstaat. Bij RTI (*Reflectance Transformation*

Imaging) ligt het object stil maar wordt het van verschillende kanten belicht met een flitser. Zo ontstaat een 2D-beeld op de computer waarbij men de lichtbron kan verplaatsen en het reliëf goed leesbaar wordt. Afsluitend gaf Annelies een workshop om de voorlopige resultaten te tonen aan het publiek. De 3D-modellen zullen online beschikbaar worden gemaakt en gebruikt worden in het outreach-project *Archives in Context* van het ERC-project *Persia and Babylonia*.

Nicky van de Beek

Annelies Van de Ven aan het werk in de
NINO-bibliotheek: fotogrammetrie

Toegang tot de Böhl-collectie voor onderzoekers

Wie tabletten uit de collectie wil bestuderen, kan zich richten tot Caroline Waerzeggers. Houd er bij nieuwe aanvragen s.v.p. rekening mee dat er slechts eenmaal per week tabletten worden klaargezet voor bestudering; vervolgens kunt u 's ochtends en 's middags op vaste tijden aan de NINO-bibliotheekmedewerkers verzoeken om de gereedstaande tabletten uit de kluis te halen. De volledige “Rules for access to the Böhl Collection” vindt u op onze website: www.nino-leiden.nl/collections/de-liagre-bohl-collection.

Renske Dooijes en Carmen Gütschow brengen kleitabletten binnen in het restauratie-atelier.

Restauratieproject in het RMO

Carmen Gütschow, restauratiedeskundige uit Berlijn gespecialiseerd in kleitabletten, werkt de komende paar maanden aan het herstellen van de meest fragiele tabletten in de Böhl-collectie. Het Rijksmuseum van Oudheden is zo vriendelijk om werkruimte in hun restauratie-atelier te bieden. Carmen wordt er bijgestaan door restaurateur Renske Dooijes. Samen voeren zij deze zomer een pilot uit zodat we beter zicht krijgen op de conditie van de collectie en op de werkzaamheden die nog nodig zijn. CvZ

Nieuws uit de NINO-bibliotheek

Bibliotheekadviescommissie

Woensdag 25 april jl. is de bibliotheekcommissie voor de eerste keer bijeengekomen. Binnen deze commissie zijn alle kerngebieden van de bibliotheek vertegenwoordigd, nl. Ben Haring (Egyptologie), Jan Gerrit Dercksen en Dina Katz (Assyriologie), Bleda Düring (Archeologie), Margaretha Folmer (Bijbelstudies, Hebreeuws, Aramees) en Nina Biezeno (student Egyptologie). Anita Keizers (vakreferent Assyriologie en Oude Nabije Oosten) en Mariëtte Keuken (vakreferent Egyptologie) representeren de bibliotheek.

Het belangrijkste doel van de bibliotheekcommissie is het adviseren bij het nemen van een aantal ingrijpende structurele beslissingen voor de geplande verhuizing van de bibliotheek naar Cluster Zuid (eind 2021). Daarnaast zullen Anita en Mariëtte de commissieleden op de hoogte

houden van hun nieuwe werkzaamheden en ontwikkelingen binnen de bibliotheek.

Enkele onderwerpen die aan de orde gekomen zijn waren de herziening van de tijdschriftabonnementen en standing orders (in de toekomst steeds vaker de keuze print/online), de selectie en selectie voor toekomstige magazijnopstellingen, het opstellen van een collectievormingsprofiel, het beleid t.a.v. doublures met de UBL-collectie, het aanvullen van lacunes in de collectie, en de inrichting van de nieuwe Middle Eastern Library. Hierbij is het van belang dat het NINO een duidelijk herkenbaar onderdeel blijft en dat de LIAS-medewerkers dichtbij de bibliotheek gehuisvest zullen zijn met eenvoudige toegang tot de collectie.

De volgende bijeenkomst staat gepland voor oktober 2018.

Binnen de bibliotheek zijn de afgelopen maanden al enkele veranderingen waarneembaar: twee nieuwe access-points voor een betere wifi-verbinding, de installatie van het nieuwe multifunctionele kopieerapparaat, een nieuw sleutelsysteem voor de medewerkers, twee extra pc's die als werkplek gebruikt kunnen worden, en: omdat we nu ook beschikken over een "achterwacht" uit de UBL die bij ziekte of vakantie van het bibliotheekpersoneel het mogelijk maken dat de bibliotheek open kan blijven, is het mogelijk dat er binnenkort nieuwe gezichten achter de balie te zien zijn.

Mariëtte Keuken

Digibieb

Een bijzonder nieuwtje uit de NINO bibliotheek is de aanschaf van het eerste e-book. Anita Keizers heeft speciaal een publicatie uitgekozen die alle vakgebieden van het NINO bestrijkt, zodat veel lezers er plezier van hebben: *Textiles and Cult in the Ancient Mediterranean. Edited by Cecilie Brøns and Marie-Louise Nosch, Oxford: Oxbow (2018)*. Inmiddels zijn er heel wat meer e-books in bestelling.

U vindt e-books via de online UBL-catalogus – ze zijn uiteraard niet gekoppeld aan een locatie met een plaatsingscode.

Nieuws uit het NINO- onderzoekscentrum

Algemeen

Stap voor stap werken we de verschillende instrumenten en subsidievormen uit. Het advies van de wetenschapsraad bestaande uit prof. dr. Peter Akkermans (Archeologie), prof. dr. Kristin Kleber (Assyriologie) en prof. dr. Olaf Kaper (Egyptologie) is daarbij van groot belang.

De NINO-Scriptieprijs wordt deze zomer al ingevoerd. Daarna volgen, gefaseerd, de mobiliteitsbeurzen (twee keer per jaar voor inkomende reisbeurzen en vier keer per jaar voor uitgaande), jaarlijks twee student-assistentenschappen, een visiting professor, een twee-jarige postdoctorale onderzoekspositie, en een veldwerksubsidie. Vanaf 2019-2020 zal vanuit NINO jaarlijks een seminar aangeboden worden voor (onderzoeks)MA-studenten via OIKOS. Verder vindt er jaarlijks een NINO-dag plaats in januari en een conferentie in de zomer. De eerste NINO-dag vindt plaats op 31 januari 2019 in Groningen; u leest er meer over in deze rubriek.

CW

NINO-Scriptieprijs

De prijzen zijn bedoeld voor studenten die in het college jaar 2017/2018 hun scriptie hebben geschreven aan een Nederlandse universiteit binnen de vakgebieden van het NINO, zoals

archeologie van het Nabije Oosten, Assyriologie en Egyptologie. De prijzen bedragen €400 euro voor de beste BA-scriptie en €600 euro voor de beste (res)MA-scriptie. De winnaars worden bekend gemaakt tijdens de NINO-dag.

Momenteel geven wij ruchtbaarheid aan de prijzen zodat het nieuws over het hele land verspreid wordt, bv. via Facebook, posters en de website van NINO.

Achter de schermen zijn wij druk bezig geweest met het opzetten van het beleid rond deze prijzen, zodat het elk jaar kan lopen als een geoliede machine. Hiervoor is een draaiboek gemaakt en zijn reglementen opgesteld in het Engels en in het Nederlands. Binnenkort zal er een jury gevormd worden. We maken ook een webpagina waar de scripties voor 15 oktober ingeleverd kunnen worden. Voor meer informatie omtrent de scriptieprijs kunt u contact opnemen met c.h.van.zoest@hum.leidenuniv.nl of s.barbier@hum.leidenuniv.nl.

Sarah Barbier

Jaarlijkse NINO-dag

De eerste jaarlijkse bijeenkomst van het NINO zal plaatsvinden op donderdag 31 januari 2019 in Groningen, in samenwerking met het *Groningen Institute of Archaeology* en het *Centrum voor Religiewetenschap*. De dag is een gelegenheid voor gevorderde studenten en onderzoekers van het Oude Nabije Oosten in Nederland om elkaar te ontmoeten en ideeën uit te wisselen over lopend en toekomstig onderzoek. Naast vier *keynote lectures* plannen we een serie “bliksemlezingen”: een snelle opeenvolging van korte presentaties, elk 5 à 10 minuten. Iedereen – van MA-student tot emeritus – die zijn of haar laatste ontdekking of actueel onderzoek op deze manier wil presenteren, is van harte uitgenodigd om zich aan te melden. Ook posterpresentaties zijn welkom. Stuur vóór 30 september 2018 een korte samenvatting (ca. 100-200 woorden) naar c.h.van.zoest@hum.leidenuniv.nl.

Voor de NINO-dag in Groningen zetten de volgende collega's zich in: Lidewijde de Jong, René Cappers, Rocco Palermo en Morvenna van Rijn.

Nieuws van (Visiting) Research Fellows

Een nieuw onderzoeks- en veldwerkproject in de Thebaanse necropool

Mijn naam is Carina van den Hoven en sinds maart 2017 ben ik Research Fellow bij het NINO. Daarnaast ben ik als Chercheur Associée verbonden aan de Équipe d'Accueil 4519 "Égypte ancienne: archéologie, langue, religion" van de École Pratique des Hautes Études in Parijs. Afgelopen jaar heb ik een nieuw onderzoeks- en veldwerkproject in Egypte opgezet. Na uitgebreid vooronderzoek in de bibliotheek van het NINO ben ik in het voorjaar van 2017 zeven weken in Egypte geweest, waar ik verder onderzoek in het veld deed en besprekingen had met de autoriteiten in Cairo

Theban Tomb 45 onderzocht, gedocumenteerd, geconserveerd, gerestaureerd en uiteindelijk geopend voor publiek. Hierbij worden de nieuwste technieken op het gebied van digitale documentatie en publicatie toegepast en verder ontwikkeld. Een ander belangrijk doel van het project is het bieden van trainingsmogelijkheden voor Egyptische medewerkers op het gebied van conserveringswerkzaamheden, site documentatie en archeologisch onderzoek.

Theban Tomb 45 is een bijzonder interessant geval van grafhergebruik: in de 18^e dynastie, rond 1400 v.Chr., werd het graf aangelegd en deels gedecoreerd met beschilderd pleisterwerk door ene Djehuty. Hij was beheerder van het landgoed van Mery, een hogepriester van Amon, en opzichter van het weef-atelier dat verbonden was aan

Copyright Carina van den Hoven, Leiden University Mission to the Theban Necropolis

Copyright Carina van den Hoven, Leiden University Mission to the Theban Necropolis

Graf TT 45: voorhof met ingang (links) en muurschilderingen in de kapel.

en Luxor. Op basis van de resultaten van mijn vooronderzoek vroeg ik een concessie aan voor Theban Tomb 45, een prachtig gedecoreerd, hergebruikt graf dat gelegen is in de Thebaanse necropool, een UNESCO werelderfgoedsite op de westelijke oever van de Nijl, vlakbij het huidige Luxor. In het najaar van 2017 verkreeg ik de concessie voor Theban Tomb 45. Het eerste veldwerkseizoen van de *Leiden University Mission to the Theban Necropolis* vond plaats onder mijn leiding in maart van dit jaar, met Steffie van Gompel (PhD-student Universiteit Leiden, LIAS) als Assistant Director. In samenwerking met lokale Egyptische en internationale specialisten wordt

de tempel van Karnak. Zo'n tweehonderd jaar later, in de Ramessidentijd, werd het graf hergebruikt door een zekere Djehutyemheb. Hij was, net als de vorige grafeigenaar, opzichter van het weef-atelier van de tempel van Karnak. Hoewel grafhergebruik beelden oproept van usurpatie, grafroof en vernietiging, toont dit graf vooral het respect van de tweede gebruiker voor de oorspronkelijke grafeigenaar: in plaats van de oorspronkelijke decoratie volledig over te schilderen, liet Djehutyemheb de originele schilderingen grotendeels intact, maar paste hij deze aan om op die manier het graf te moderniseren. Zo liet hij bijvoorbeeld de

oorspronkelijk afgebeelde kleding, meubels en haardracht aanpassen aan contemporaine stijl. Ook veranderde hij een deel van de teksten van de oorspronkelijke grafeigenaar.

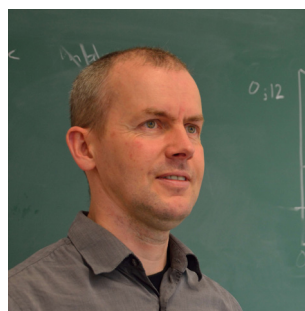
Het veldwerkproject in Theban Tomb 45 vormt het uitgangspunt voor een groter onderzoeksproject dat voor het eerst grafhergebruik in het Thebaanse gebied tijdens het Nieuwe Rijk (ca. 1539-1077 v.Chr.) bestudeert. Grafhergebruik wordt over het algemeen alleen gedocumenteerd als onderdeel van de zogenaamde “life histories” van individuele graven, waarbij de bredere historische, culturele en geografische context buiten beschouwing wordt gelaten. Mijn onderzoeksproject kenmerkt zich door een nieuwe interdisciplinaire benadering, waarbij grafhergebruik onderzocht wordt in termen van de wisselwerking tussen het landschap en het collectief geheugen. Uitgangspunt hierbij is de stellingname dat de Thebaanse necropool geen willekeurige verzameling van graven is, maar een coherent landschap van monumenten dat door de oude Egyptenaren gezien werd als de materialisatie van hun eigen verleden, waarbij hergebruik van monumenten de collectieve herinnering levend hield. Deze benadering zal leiden tot een nieuw begrip van de manier waarop de oude Egyptenaren op een collectieve manier omgingen met het landschap en zijn monumenten, en tot nieuwe interculturele inzichten in de manier waarop samenlevingen omgaan met hun eigen verleden.

Meer informatie over Theban Tomb 45 en over mogelijkheden om het veldwerkproject financieel te steunen is te vinden op de projectwebsite www.stichtingael.nl, die gehost wordt door de Stichting Archeologisch Erfgoed Luxor.

Carina van den Hoven

Chaldeeërs aan de Nijl – Babylonische sterrenkunde in Grieks-Romeins Egypte

Op 24 mei gaf Visiting Research Fellow Mathieu Ossendrijver een lezing over de ontdekking die kortgeleden publiceerde samen met collega Andreas Winkler. Zij bestudeerden twee ongepubliceerde demotische teksten die bewaard worden in het Ashmolean Museum, Oxford. Op

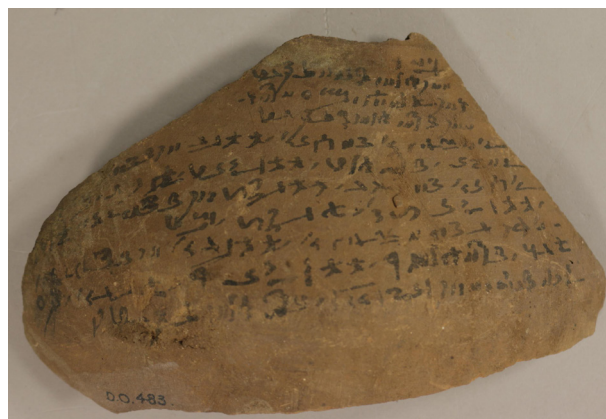

de twee potscherven staan instructies voor het berekenen van de baan van de planeet Mercurius. De rekenmethode is afkomstig uit Babylonië, en de tekst toont een tussenstap

in het rekenproces die door onderzoekers al lang vermoed werd, maar nooit eerder was aangetroffen – niet in Griekse teksten uit Egypte, en zelfs niet in Babylonische teksten. Dit is een aanwijzing dat inheemse Egyptische astronomen in Grieks-Romeins Egypte zeer goed waren ingevoerd in de Babylonische astronomie. Hun rol in het doorgeven van de kennis uit Babylonië was groter dan tot nu toe gedacht werd; zij gingen hun Grieks schrijvende collega's voor.

Meer informatie op onze website: www.nino-leiden.nl/message/ancient-knowledge-transfer-egyptian-astronomical-instructions-based-on-babylonian-methods

CvZ

O. Ashm. Dem. 483 met demotische tekst: instructies voor het berekenen van de baan van Mercurius in overeenstemming met een Babylonisch algoritme (foto Ashmolean Museum Oxford).